

Bokmeldingar

Kåre Hoel: *Bustadnavn i Østfold. 20. Rakkestad*. Utgitt av Tom Schmidt. Oslo: Novus, 2021. 679 sider.

Med utgjevinga av band 20 om Rakkestad kommune er eit storverk i norsk namnegransking ført til endes.¹ Ved eit slikt høve er det naturleg å sjå attover på prosjektet *Bustadnavn i Østfold (BØ)* som heilskap før eg går inn på det siste bandet. Eg har difor sett litt også på nokre av dei tidlegare utgåvene; fleire av desse har også vore melde i *Namn og nemne* (det første av Jarle Bondevik i NN 14, 1997).

I kvart band er det trykt ei innleiing, som nok er utvida litt gjennom åra, men som i hovudsak inneheld dei same opplysningane i hverande band 20 som i band 1, Hobøl, frå 1994. Der blir historia til prosjektet og utgjevsplanen gjort greie for, og han har vore den same heile tida. Mange lesarar av *Namn og nemne* kjenner nok til dette, men me skal ta med hovudtrekka (etter BØ20, s. 9 ff.; jf. Bakken 1991):

I 1950 vart Kåre Hoel tilsett på eit prosjekt ved Norsk stadnamnarkiv som tok sikte på å revidere *Norske Gaardnavne* (NG). Hoel gjennomførte dei første åra feltarbeid med innsamling av namn og uttaleopplysningar, før han arbeidde med manuskriptet fram til ca. 1980, i tillegg til, må me rekne med, andre oppgåver ved stadnamnarkivet. Kåre Hoel døydde i 1989 og etterlét seg «et håndskrevet manus på 7789 A5-sider». Dette var på ingen måte prenteferdig, men ved det som den gongen heitte Avdeling for namnegransking, vart det gjort noko arbeid med å førebu manuset for

1 Denne meldinga vart bestilt av den førre redaksjonen, men måtte på grunn av tema-nummeret i 2022 vente til denne årgangen. I mellomtida har Vidar Haslum (*Nytt om namn* 71/72 [2021]: 44–47) og Inge Særheim (*Namn och bygd* 110 [2022]: 49–59) meldt bandet. Eg konsentrerer meg derfor her om prosjektet som heilskap og overordna grep i utgåva.

prenting. Dette innebar diskusjon om kor mykje som skulle reviderast av det handskrivne manuset, opplegg for utgjevinga, og den manuelle innstillinga. Kristin Bakken (1991) var delvis engasjert i dette arbeidet og har gjort greie for korleis avdelinga i lag kom fram til ein plan for utgjevingane.

I 1994 kom det første bandet, om Hobøl kommune, utgjeve av Tom Schmidt. Dette var den siste kommunen Hoel sjølv arbeidde med, så ein rekna med at dette likna mest på korleis han såg føre seg eit ferdig arbeid. Deretter gjekk det slag i slag med nesten årvisse utgjevingar. Tom Schmidt og Margit Harsson gav ut annakvart band; Harsson gav seg med band 12, og Schmidt gav ut dei åtte siste banda. Harsson døydde i 2021, og om ho ikkje fekk sett siste bandet, var det i alle fall klart at verket vart fullført.

Hoel bruka lang tid på å utarbeide manuset – eller kanskje rettare *utkastet* – men tidleg på 1990-talet vart det lagt ein klår plan for utgjevinga, slik at alle banda er sauma over same leist. Det har tvillaust gjort verket meir einskapleg og prosessen raskare enn han elles ville vore. Men det er viktig å gjera klart at det er med stor audmykt Schmidt og Harsson har kalla seg «utgjevarar». I tillegg til å kontrollere ymse opplysningar og supplere særleg med fleire eldre skriftformer, har dei vore ansvarlege for å oppdatere framstillinga med nyare resultat og sjølve bidrege sterkt til forklaringa av mange namn. Dette er markert typografisk, men ganske stilt, med vertikale skiljestrekar || som innramming av nye merknader. Desse er til dels omfattande, og det har nok vore ein tendens til at dei har auka etter kvart som utgjevinga gjekk framover.

Eg har gjort ei rask undersøking der eg dividerte sidetalet i kvart band med talet på gardsnummer i heradet. Medan band 1 (Hobøl) var på 2,08 sider per gardsnummer, har dei fleste banda frå og med nr. 5 (Rygge og Moss) hatt over 3 sider per gardsnummer. Band 13 Hvaler skil seg ut med heile 5,98 sider, medan band 20 med 2,73 er relativt kortfatta etter denne utrekninga, men likevel eit tjukt band sidan Rakkestad har flest gardsnummer av alle dei gamle Østfold-herada. Denne overflatiske utrekninga har nok fleire feilkjelder, men tyder likevel på at kommentarane har est ut noko gjennom utgjevingshistoria. Eitt band har kome i to utgåver, nemleg band 2 *Skiptveit (Skjetve)*, der utgjevar Harsson i føreordet til andreutgåva kommenterer at sidetalet er noko auka for å «bli mer i samsvar med seinere utgivelser» (11 band hadde kome ut da dette vart skrive).

I ei melding av BØ1 skreiv Jarle Bondevik (1997: 123): «Ein nær sagt skakande tanke er den at dette er revisjonen av eitt av dei atten fylkesbanda i *NG*, med omsyn til alt det arbeidet som står att.» Gjennom å jamføre omfanget av *NG* og *BØ* har eg prøvd å estimere kor stort eit tilsvarende verk for heile landet måtte bli; eg har rekna på to måtar (gardsnummer og oppslag i *NG*, der fleire gardsnummer med same namn er slegne saman) og kom til omtrent same resultat: Med eit gjennomsnittsbånd på 400 sider ville eit fullstendig *Bustadnamn i Noreg* etter mal av *BØ* vorte på 350–360 band. Og det kan jo forklare kvifor me ikkje har fått den fullstendige revisjonen av *NG* som var planen, og som framleis er ønskjeleg. Men eit slikt arbeid måtte leggjast opp noko meir smålåte for å vera gjennomførbart.

Band 20: Rakkestad

Som dei føregåande banda inneheld dette ein innleiingsbolc som gjer greie for prosjektet. Deretter følgjer hovudbolken, ein gjennomgang av bustadnamna ordna etter gards- og bruksnummer, inndelt i 1) dei tre sokna i Rakkestad (naturleg nok mest omfangsrikt), 2) forsvunne namn og 3) bygde- og grendenamn.

Kvar oppføring inneheld uttaleopplysingar (frå *NG* og seinare) og gamle skriftformer, inkludert mange frå kyrkjebøker og eldre kart og matriklar. Deretter følgjer teksten frå *NG* i petit før kommentarane til Kåre Hoel og utgjevarane. Somme gonger følgjer desse etter kvarandre, med Hoels tekst først og så ein merknad mellom [strekar], andre gonger vekslar dei med merknad frå utgjevarane både før og etter tekst frå Hoel (jf. s. 17 f.). Under til dømes *Skrukka* (s. 62) har redaktøren skote inn eit sannsynleg opphav først, så følgjer utgreiinga hans Kåre Hoel, før redaktøren kjem tilbake og forklarar den først gjevne tolkinga. Trass i denne komposittkarakteren er kommentarane utforma slik at dei tekstleg heng saman, i tillegg til at alle banda – og namna – følgjer same mal, slik at lesaren fort blir van med det. Ein god del artiklar er også skrivne heilt ut av utgjevaren. Det gjeld dels yngre plassnamn, som Hoel kanskje ikkje har brydd seg om å omtala nærare, men også nokre artiklar om andre namn er heilt omskrivne, der utgjevaren viser til kva Hoel skreiv, men har ei anna tolking (sjå t.d. *Hen* s. 201–203).

Det er naturleg nok ikkje rom her for å gå inn på detaljar i namnetolkingane. Det er heller ikkje mykje eg har å leggje til, sjølv ein naturlegvis

kan vekte ulike faktorar ulikt i vurderinga av namna. Gjennomgåande er diskusjonen grundig, ulike alternativ blir nemnde, og konklusjonane er forsiktige. Eit døme på den grundige diskusjonen er at gode og relevante jamføringar med naboane lenger aust er tekne med, til dømes s. 69 om *Moselogga*, der svenske nabodialektar har mange døme på *lagg* om ‘myrkant’ eller liknande; tilsvarande *Sankerud* s. 75 f. til svensk *sank* ‘fuktig’ om myrlende. Ei uassimilert form som *krimp* (i eit forsvunne namn, s. 500; jf. norr. *krepp-* i t.d. *kreppa* f. ‘klemme, innsnevring’) viser også samband med austnordiske dialektar.

Ein kan leggje merke til at Hoel og Schmidt forklarar ein del namn på *-en* av hokjønnsord som gamle dativformer, t.d. *Lien* < **i hliðinni*, s. 46 f., og *Støten* < **i Steytunni*, s. 410 f. (jf. diskusjon s. 394). I nokre tilfelle finst det gamle skriftformer som provar dette, medan det synest usikkert å tolke skriftformer frå 1500-talet som reelle talemålsformer (*pace* s. 46). I andre tilfelle kan den alternative forklaringa med påverknad frå (den danske) skriftforma tenkjast, og det verkar noko kategorisk å hevde at «skriftformer [har] hatt forsvinnende liten innflytelse på uttalen av gårdsnavn» (s. 47).

Eit gjennomgåande trekk er at det kanskje blir litt *for* grundig. Eg skal gje eit par døme: *Elvestad* (s. 39) er tydeleg eit nytt bustadnamn. Da er det kanskje ikkje relevant å nemne at det andre stader i Østfold finst gamle, likelydande namn der føreleddet er forklart som eit mannsnamn norr. **Elfarr* (kjent frå svensk og dansk) – særleg når eg ikkje er overtydd om at denne tolkinga er heilt sikker. Eit liknande døme er *Bjørkehytta* (s. 55), der Hoels diskusjon – og avvising – av eit elvenamn *Bjarka* eller kollektivet *Birki* neppe er naudsynt. Under *Rustadødgården* (s. 82) får me ein diskusjon om appellativet *ø(y)degard*, frå bandet om Trøgstad, men der konklusjonen blir at dette ikkje har noko med dette namnet å gjera. Eit relativt uproblematisk namn som *Djupedal* (s. 94 f.) får $\frac{2}{3}$ side, blant anna med mange eldre skrivemåtar.

Det er nemleg lagt mykje arbeid i å finne eldre skrivemåtar, og utgjevaren har lagt til mange slike frå kyrkjebøker og matriklar – det er nemnt i den annoterte kjeldelista (kap. 6) at Tom Schmidt har ekserpert 10 271 namn frå kyrkjebøkene for Rakkestad (s. 594). *Klepper* (s. 54) gjev oss ei halv side sitat frå dansketidskjelder, utan at dei på noko vis påverkar konklusjonen. Dette er grunngeve (s. 15) med at slike former «har hatt mye å si for dagens skriftform» og for slektsnamn. For den som vil studere

den skriftlege namnetradinga, ligg det her føre eit rikt materiale. Saman med enkelte opplysingar om areal i dag og personar som er funne i kjelde-materialet, grensar arbeidet tidvis til gardshistorier som me kjenner frå gode bygdebøker. I mange tilfelle går kommentaren ut over målet (s. 17) om å gje ei «språklig forklaring av navnet» og «forklare bakgrunnen for navngivningen».

I kap. 2 om forsvunne namn har utgjevaren levert det meste av stoffet, særleg om namn i yngre kjelder. Det gjeld da i stor grad namn som er funne i kyrkjebøkene, men ikkje har late seg identifisere eller finne att. Eit namn som *Kjølen* er identifisert som ein gard i nabosoknet Berg (no del av Halden kommune), og i så fall er det vel ikkje «forsvunne»? Hovuddelen endar med gamle bygdenamn. Mange inneheld inndelings-nemnet *-fjerding*, i tillegg til det mykje omdiskuterte *Skaun* (som finst fleire stader) og eit interessant namn som *Skantebygda*; det blir i jamføring med svenske namn sett til ei tyding «tørr, skrinn, mager» og er «trolig et nedsettende navn om den avsidesliggende skogsbygda» (s. 529).

Del II av boka byrjar med eit kapittel om «topografiske ord», ei liste over «ord som beskriver et landskap eller en bebyggelse» (s. 533). I praksis vil dette seie det same som har vore kalla *grunnord*. Eg veit eigentleg ikkje om det er så mykje vunne i å kalle det *topografiske ord* når det uansett er akkurat det same meiningsinnhaldet. For denne lesaren er det litt overraskande å kalle ord som *ark* ('utbygg; kvist'), *barhytte*, *verksted* (og mange andre hustypar) mfl. «topografiske». Kapittelet inkluderer tal på kor ofte dei ulike orda finst og kva slags samansettingar dei inngår i. For enkeltstående ord er jo dette fort gjort, medan vanlege etterledd som *bråte*, *by*, *stad* og *torp* er grundigare handsama. Eit teikn på kor gjennomført den opphavlege utgjevingsplanen for verket er, er at delar av teksten er identisk frå BØ1 (1994), til dømes under **vin*. Dette kapittelet representerer meir overordna analysar, men det er stort rom for vidare forskning som kan ause av materialet som er lagt fram i BØ.

Deretter følgjer ein oppslagsdel med litteraturliste (kap. 5) og eit oversyn over trykte og utrykte kjelder (kap. 6). Eit verk som *Aslak Bolts jordebok* opptrer i båe desse kapitla, men det er fint at kap. 6 har noko annotasjon, særleg om dei utrykte kjeldene (i stor grad tilgjengelege som foto i Digitalarkivet). Kap. 7 og 8 er lister over avstyttingar, medan kap. 9 gjev eit oversyn over lydskrifta. Fornuftig nok har utgjevaren halde seg til Nor-

vegia, som er bruka i eldre kjelder som NG og var det sjølvsagde valet for Kåre Hoel da han byrja feltarbeidet sitt. Til slutt følger så register over 1) stadnamn i Rakkestad, 2) stadnamn utanfor Rakkestad, 3) ord og 4) person- og tilnamn. Dei to siste registera gjeld vel ord/namn som inngår i stadnamn, men i så fall er til dømes det hypotetiske **Elfarr* nemnd ovanfor ikkje med. Innlagt i boka er også eit stort utbreitt kart over Rakkestad. Eg har ikkje lese alle 679 sidene like grundig, men mange nok til å konstatere at korrekturlesinga har vore god. Ein og annan trykkfeil har eg funne, men oppsiktsvekkjande få med tanke på den språkleg og prenteteknisk kompliserte materien.

Med dette er altså eit storverk ført til endes. Østfold fylke (som det atter heiter frå 2024) har fått ein dokumentasjon av bustadnamna som inkje anna norsk fylke. Tom Schmidt har stått løpet ut og fullført det Kåre Hoel byrja, og lagt til mykje for eiga rekning. Samstundes må ein vel kunne seie at dei dimensjonane arbeidet fekk, samstundes har gjort at den påtenkte revisjonen av *Norske Gaardnavne* framleis ligg i ei uviss framtid. Ein slik revisjon er meir påkravd no enn han var i 1950, men kan ikkje saumast over lesten til BØ; det blir for omfattande. Men når den vektigaste innvendinga til meldaren er at arbeidet er for grundig, kan utgjevarer vera stolt av den innsatsen som er lagt ned.

Referansar

- Bakken, Kristin. 1991. Norske bustadnavn – Østfold fylke. I Botolv Helleland & Anne Svanevik (red.), *Den 6. nasjonale konferansen i namnegransking*, s. 27–39. Avdeling for namnegransking, Universitetet i Oslo.
- Bondevik, Jarle. 1997. [Melding av BØ 1: *Hobøl*.] *Namn og nemne* 14: 120–123.

Ivar Berg